

Napló

(Részletek)

1953. október 26.

Azt hiszem, véglegesen Franz Kafka mellett maradok, s róla fogok beszélni november 13-án a fiúknak. Tegnapelőtt este elolvastam Daniel-Rops tanulmányát róla *Ou passent des anges* című esszékötetében s meglepett, mennyire helyesek voltak első és igazán futólagos — hiszen pusztán a regény első fejezetén alapuló — benyomásaim róla. Jófórmán a kifejezéseimet is viszontláttam Daniel-Ropsnál, melyekkel egy kurta pénteki beszélgetésünk során ezekről az első impresszióimról szóltam N.-nek,* hogy milyen lenyűgöző biztossággal, milyen félelmetes valóságérzéssel festi, építi föl Kafka a semmit, azt, ami nincs — persze minden kifejezés suta —, olyasmire gondolok: egy tökéletesen hitelesnek látszó világ, épp csak annyiban különbözik a mindennapitól, hogy egy nagy, mondhatnám metafizikai nihil van mögötte. S hozzá ez a tökéletesen nyugodt és tiszta próza — gyémántszerű: mondtam N.-nek — és Daniel-Rops azt mondja rá: *prose de diamant* [gyémántpróza] valamiféle maximális belső feszültség az élményben s ugyanakkor maximális szentvelen tárgyilagosság az ábrázolásban: ez az, ami valósággal leigázza az embert, nyomban belevonja ebbe a „más” világba, ahol, mintha sajátosan letompulna, megsúlyosodnék, ismeretlen jelentőséget kapna minden, kezdve a havazáson, a vastag hótakarón, amelyben elfárad, elnehezül, elakad az ember, a kocsmán, a falun, a parasztokon át a legapróbb mozzanatokig, melyek mind valami titkos, értelemmel meg nem fejthető szorongástól terhesek, valami értelemfölötti értelemtől súlyosak. De mindez csak afféle dadogás itt és az első benyomás, a *prise de contact* [érintkezésbe lépés] ügyetlenségével, két fejezet, ötvenegy lap után: s azt is, amit ily kurta ismeretek alapján mondhatnék, csak fakón közli, éppen csak jelzi, meg sem igen közelíti.

1953. november 6.

Holnap szünet, utána vasárnap; úgy számítom, ezt a két napot teljes egészében Kalkával fogom tölteni. Az egyetemi könyvtárból tegnap sikerült kivennem a naplóját, a Max Brod-féle kiadást, a „Gesammelte Werke”-ből, meg egy francia fordítást, bizonyos Pierre Klossowski művét, igen érdekes bevezetővel, s egy könyvet Kalkáról. *Eine Deutung seiner werke* Herbert Taubertól, aki — úgy látom — svájci író. Remélhetőleg a jövő héten az Alliance-ban megtalálom az *America*-t és a *Prozess*-t: az Institut-ben, sajnos, egyik sincs bent. Ma este hangverseny, a Tátrai vonósnégyes második estje; s aztán jön ez a kurta Kafka-korszak; remélem, semmiféle hivatlan látogató nem fogja megzavarni.

Kalkával töltöttem a tegnap délutánt is, és noha egyelőre még csak Klossowski bevezetőjét s a napló legelejét, az 1910-ből való jegyzeteket olvastam, úgy érzem, ezután az első *prise de contact* után kezdem látni, ismerni az alakot és — ami minden megértés föltétele — atmoszféráját. Klossowski közöl egy hallatlanul érdekes és fontos dokumentumot, részleteket Kalkának egy alighanem 1919-ben apjához intézett — de apjához soha el nem jutott — leveléből, mely sejtésem szerint egyik kulcsa Kafka megértésének.

* Nelli, Rónay Györgyné Radnóti Kornélia

„Kedves apám” — kezdi — „Egyszer azt kérdezted, miért állítottam, hogy félttem tőled. Szokás szerint akkor nem tudtam mit felelni neked, éppen a félelem miatt, amit keltettél bennem, a részletek miatt is, melyekkel szembe kellene nézni ahhoz, hogy megmagyarázzam a félelmet...” — s az egész levél aztán kísérlet arra, hogy megfeleljen a kérdésre.

Szándékosan sarkítja ki, stilizálja el ennyire — mondhatnám — szinte ontológiai ellentétüket? Nem hiszem, inkább azt érzem, fékezi, tárgyilagosságra kényszeríti magát, majdhogynem tudományosan boncolja az esetet, míg a végén ki nem fakad belőle az elfojtott indulat, az apa ellen egy életen át fölhalmozódott *ressentiment* [neheztelés]. Kafka az az ember — az a „szellemi ember” —, aki ösztönösen irtózik a nagy vitalitástól, önmagában gyönyörködő erőtől, vastag étvágytól, harsány életkedvtől. Nos: az apa mindenestől ezen a ponton, a Kafka egyéniségével mereven ellenkezőn helyezkedik el, s az ellentétet Kafka visszavetíti szinte a saját „történelme” előtti múltjába... „Hasonlítsd össze kettőnket: én, hogy röviden fogalmazzam meg, tiszta Löwy — [anyja családja] — bizonyos karkai alappal, melyet azonban nem mozgósít a karkai életakarát s vállalkozási és hódító kedv... — te viszont valódi Kafka, erős, egészséges, jóétvágyú, hatalmas hangú, szónoki képességű, önelégült, a világban tapasztalt, szívós, talpraesett szellemű, emberismerő, bizonyos fokig nagylelkű, de természetesen mindazon hibákkal és gyöngeségekkel is, melyek a képességekkel együtt járnak, s melyekbe vérmérsékleted és olykor haragod hajszol.” (Klossowski: Journal 39...)

1953. november 7.

De hadd térjek vissza Kafkára. Az apához intézett nagy vádlevélnél hagytam abba. Szorongásokkal teli gyermek volt — mondja —, de jó szóval kezelhető lett volna; „te azonban egy gyerekkel csak a saját természetednek megfelelően tudsz bánni: erőszakkal, kitörésekkel, haraggal, s ezt az én esetemben annál célszerűbbnek találtad, minthogy robusztus és bátor fiatalembert akartál faragni belőlem”. Az apa „hatalmas önbizalma”, úgy látszik, egy életre ráveti árnyékát a fiúra, egy életre kisebbségérzésbe taszítja. „Az én szememben azt a rejtélyes jelleget öltötted fel, mely a zsarnokokat jellemzi, akiknek a joga saját személyükön, nem pedig az értelmén alapszik.” Az „életképesség” számára összeforr az apával: ahhoz, hogy „életképes” legyen, olyannak kellene lennie, amilyen az apa: „Házasságom legfőbb akadályja az a meggyőződés, hogy egy család fönntartásához, sőt irányításához is szükségképpen egysítenem kellett volna mindazt, amit benned fölismerhettem, minden jót és minden rosszat, úgy, ahogy benned szervesen egyesülnek...” Öbenne pedig mindebből semmi sincs, hogyan szánhatná rá magát a házasságra, mikor hiába volt minden kétségbeesett küzdelem: az apa is kudarcot vallott gyerekeivel szemben? „Ezt a kérdést nem tettem föl magamnak, hanem gyerekkoromtól fogva éltem”; először nem a házasság vonatkozásában vizsgálta meg magát, hanem a „legapróbb dolgokkal kapcsolatban; példád és nevelésed meggyőzőtt a tulajdon tehetetlenségemről”; életképtelenségéről, s ennek az élménynek máris számos nyomára akadtam a naplóban. Íme: „*Das Unglückwesen, das ich bin*” [a szerencsétlen lény, aki vagyok] (1911. január 7. Tagebuch 37). Vagy ahogyan (1910. december 16. Tagebuch 28) a boldogságérzést jellemzi: hogy a boldogság voltaképp a magamagát megsemmisítő kisebbség tudat legyőzésében, sőt nem is annyira legyőzésében, mint inkább a fölötte való könnyed elsuhanásban áll. „Szívesen kifejteném a boldogságérzést (*Glücksgefühl*), mely időről időre, mint most is, elfog. Valóban valami gyöngyöző ez, ami könnyű, kellemes hullámokkal egészen eltölt és képességeket ad nekem, melyeknek meg nem létéből bármely pillanatban, akár most is, teljes biztossággal meggyőződhetem.” Vagy aminő benyomást, szinte undort kelt benne emlékein át a sétáló úri kisfiúk látványa: mily jellemző, mily sokatmondó ez a kis jegyzet is! „A tiszta, jólöltözött kisfiúcskák gyermekkoromra emlékeztettek mellettem a sétányon, s ezzel étvágyrontó hatást (*einen unappetitlichen Eindruck*) keltettek bennem” (1911. február 20. Tagebuch 43).

„Előtted — folytatja a levelet — elvesztettem önbizalmamat, viszont határtalan büntudat vert gyökeret bennem. E határtalan jellegre emlékezve vissza, írtam valakiről egyszer [a *Prozess*-ben]: Attól félt, hogy a szégyen túléli.” Aztán „Rólad volt szó mindabban, amit írtam; mit tettem írásaiban mást, mint hogy kiöntöttem panaszaimat, melyeket nem önthettem ki kebleden.”

Nagyon bonyolult viszony ez az apa—fiú kapcsolat. Az elnyomott gyermek gyűlöli az elnyomót s olthatatlanul vonzódik hozzá, gyűlölete valóban csak a szeretet fonákja, gyűlölet, mert szeretete reménytelen. Rögtön folytatása az előző idézetnek: „Szándékos elhalasztása volt ez a tőled való elválás pillanatának...” majd: „Önbecsülésem sokkal inkább függött tőled, mint bármi mástól, akár egy külső sikertől is...”

S következik a levélben a „judaizmus” problémája: de mielőtt arra rátérnék, pár közbeeső sor ráirányítja a figyelmet egy igen fontosnak látszó mozzanatra. „Ott, ahol éltem — írja —, megvetettek, elítéltek, agyonnyomtak, s ha el is akartam menekülni máshová, nem volt ez értelmes erőfeszítés, mert olyasmiről volt szó, ami lehetetlen és fölülhaldja erőmet, egy-két kivételtől eltekintve...” Nos, ez az, ami már az első kapcsolat benyomásai-ból szinte evidensen áll az ember előtt: ennek az életnek a képtelensége, gúzbakötöttsége, amihez a napló szintén nyújt párhuzamos szöveget. „Roskatag vagyok, mint korábban és mindig — írja 1910. december 21-én. — Úgy érzem, meg vagyok kötve, s ugyanakkor azt is, hogy ha föloldanának, még rosszabb volna” (Tagebuch. 32).

Visszatérve az apára és a neki szánt levélre, a második nagy vádpont ellene az, hogy elzárta az utat a vallásban, a judaizmusban remélhető üdvösség felé is. Ott, abban találkozhattak volna; „de miféle judaizmus volt az, amit én tőled kaptam!” Semminél semmiibb, pusztá komédia, üres formalizmus; „így aztán a kultusz hosszú óráit ásítva és szundikálva töltöttem; azóta sem unatkoztam annyit, kivéve talán a táncórákat”; s ide is befurakszik, itt is megjelenik az elnyomott, túlérzékeny kisgyerek („egy szorongásai következtében hiperlucidus fiú”) félelem-élménye, állandó félelem-állapota: „Egyszer azt mondtad, engem is fölszólíthatnak a Tóra olvasására; ez a lehetőség évekig rettegettségben tartott.” S még egyszer az apa arcképe: „A kis falusi gettóból valóban hoztál magaddal némi judaizmust, gyöngé adagot, mely még csak csökkent, mikor a városba jöttél és katonai szolgálatod alatt; gyerekkori benyomásaid és emlékeid azonban elégségesek voltak hozzá, hogy egy bizonyos zsidó életet formáljanak, annál is inkább, mert neked erre a támaszra semmi szükséged sem volt, te robusztus fajta vagy, vallási aggály aligha rendíthetett meg, hacsak nem kapcsolódott szorosan társadalmiakkal. A hit, amely életedet irányította, alapjában annyi volt, hogy hittél egy bizonyos zsidó osztály véleményeinek helyességében, következésképp magadban, s annál is inkább, minthogy e vélemények megegyeztek természetteddel. Volt azért még ebben is némi judaizmus, de sokkal gyengébb, semhogy egy gyereknek átadható lett volna; teljességgel szétfolyt, míg átadtad. Neked e semmiségnek annyiban volt értelme, mint egy távoli kor apró emlékeinek, s ezért ragaszkodtál hozzá, hogy átadd, de mert önértéke nem volt a szemedben, nem adhattad át másként, csak rábeszéléssel vagy fenyegetéssel...” „Egyébként ez korántsem elszigetelt eset, ugyanúgy volt amaz átmeneti zsidó nemzedék nagy részével, mely elhagyta a még viszonylag jámbor vidéket, a városokba vándorolt.”

Tegyük hozzá: az eset még ennél is általánosabb érvényű, jellemzi egyáltalán ezt az egész generációt, a hitelhagyók, hitközömbösök, pusztán formális hitűek gyermekeit, a hitet kereső nemzedéket, a konvertitákét s azokét, akik afféle senki földjén vándorolva kutatják az elveszített paradicsomot, mint Kafka, már kint a zsidóságból s még innét a kereszténységen. Ezt ő maga látta a legvilágosabban. „Hatalmasan magamra vettem korom negativitását, mely egyébként igen közel áll hozzám, s mely ellen nincs jogom küzdeni, de egy bizonyos fokon jogom van rá, hogy képviseljem” — írja (Klossowski, 221); sem a Kierkegaard-féle kereszténység „már reszkető keze” nem vezet, sem a cionizmusban nem talál otthont, „valaminek a vége vagyok, vagy valaminek a kezdete” — mondja. S egy

gyerekkorára vonatkozó naplójegyzete végén (1911. január 19. Tagebuch 41): „Magán a családi érzésen belül bepillantást nyertem világunk hideg terébe, melyet valami tüllel föl kell melegítenem, amit előbb meg akartam keresni.”

Alighanem ez az, amit a kereszténységben találhatott volna meg és soha nem talált meg; s ezért egyre csak arról tudott vallani, hogy didereg a hideg világban.

1953. november 8.

Tauber — érzésem szerint kissé túlmagyarázó — könyvében olvastam tegnap a segédekkel kapcsolatban (154), hogy „K.” irántuk való bizalmatlanságának legközvetlenebb megfelelője Kafka bizalmatlansága: „az érzéki nemi élet” iránt; ezek a segédek ugyanis „részben gyermeki ártatlanságot mutatnak, részben sóvár és féktelen vágytól való megszállottságot Frieda iránt”, ami Tauber szerint a férfi kettős magatartása a nemiség tényével szemben: részben gyermeki megbékélés, részben állatian leigázó kapcsolat a földihez. Idézi Tauber K. szavait Friedához: „A házasság boldogsága a két vadállat közt, kik csak a kancsuka alatt lapulnak meg, nem valami nagy lett volna”, s hozzáteszi: nem egy jegyzete tanúskodik róla, hogy Kafka „visszaborzadt a házaselet érzéki adottságaitól”. Frieda és Jeremiás kapcsolatában eszerint Kafka és menyasszonya viszonya tükröződnek.

Ami ez utóbbit illeti: egyelőre még nem jutottam el a napló megfelelő szövegéig, egyet azonban sejtek: hogy itt is igen messziről, gyerekkori mélységekből, a robusztus apa árnyékából hozott gátlásokról és sérülésekről van szó, és Kafka megértéséhez mindig innen kell elindulni. Ideírom egy 1911. augusztus 15-ről való jegyzetét (Tagebuch 59), mely világot vet egyrészt arra, miféle gátlásokat hurcolt magában, másrészt arra, hogy mint „hiperlucidus lény” e torzulásait, nyomorékságait világosan látta. „Az utóbbi idő — írja —, melyben egy árva szót sem írtam, azért oly fontos számomra, mert a prágai, königssaali és czernoschitzi úszóiskolákban leszoktam róla, hogy szégyenkezem a testem miatt. Mily későn hozom be, huszonnyolc éves fejjel, nevelésem fogyatékoságait, elkésett startnak neveznék ezt holmi versenyfutásban. S az illetén szerencsétlenség kára talán nem is az, hogy nem győz az ember; ez utóbbi csak még látható, világos és egészséges magja a szétterjedő, határtalanná váló szerencsétlenségnek, mely a kör belsejébe űzi azt, akinek a kört körülfutnia kellene.” Ez az utolsó mondat, úgy érzem, Kafka művészetére is nagyon jellemző.

1953. november 9.

Hétfő: három napom van még Kafkára, legalábbis a pénteki előadásig; s ez a három nap is szinte teljesen alkalmatlan a munkára: holnap délelőtt szerkesztőségi megbeszélés, este koncert (az első Schubert s erre igazán örömmel megyek), szerdán délután Vigilia, s ebédre Csanád Bélát várjuk: maradna csütörtök, de abból legalább a délelőtt elmegy a heti cikkekre. Annyit mindenesetre tudok, hogy háromnegyed órát betöltsek olyanok előtt, akiknek Kafka s az egész modern irodalom teljességgel *terra incognita*; nem is erről van szó, hanem arról, hogy én magam szerettem volna jobban tisztába jönni a dologgal. Tegnap egyébként, kissé gyöngélcédve (úgyhogy hatkor le is feküdtem) jóformán az egész napot a *Schloss* olvasására tudtam fordítani.

1953. november 10.

1908-tól fogva biztosítóintézeti tisztviselő; életének egyik nagy keresztje a hivatal. Nem foglalkozhatik azzal, amire hivatottnak érzi magát, s ez a „*Missverhältniß zu seinem Brotheruf*” [a kenyérkereső foglalkozására való alkalmatlanság] tükröződik — Tauber szerint (149) — a *Das Schloss*-ban: K. mint *Landvermesser* [földmérő] nem kell a falunak, de mint iskolaszolga dolgozhat. (S ez utóbbi megaláztatásai Kafka megalázottság-érzését tolmácsolják. „A félreértés az ember szellemi rendeltetése és létének véges föltételei közt itt nyer legélesebb kifejezést” — írja Tauber.)

Hivatás és hivatal összeütközésére s egyáltalán Kafkának erre a nyomasztó hivatal-élményére a napló is sokszor utal. Ha nem kellene hivatalba járnia, nyugodtan élhetne hivatásának, munkájának, nem vesztegetne el hat órát naponta, ami különösen akkor gyöttri, mikor „*voll seiner Sachen ist*” [tele van a saját dolgaival]: így azonban iszonyú kettős életre kényszerül: „... *ist es ein schreckliches Doppelleben, aus dem es wahrscheinlich nur den Irsinn als Ausweg gibt*” [ez egy rettenetes kettős élet, amelyből csupán a téboly a kivezető út] (Tagebuch 41, 1911. február 19.). „Tökéletesen világos előttem, hogy míg hivatalomtól meg nem szabadultam, egyszerűen elveszett ember vagyok: csak arról van szó, hogy amíg bírom, olyan magasra tartsam a fejem, hogy meg ne fulladjak.” Úgy érzi, akkor se bírná ki az irodában, ha biztosítanák, hogy már nem tart egy hónapnál tovább (1910. december 18.).

Igen figyelemreméltó, ahogyan a Rudolf Steinernél tett látogatásakor jellemzi önmagát és helyzetét. „Nem tudom egészen átadni magam irodalmi munkásságomnak — mondja (57—58) — ahogyan kellene, mégpedig több okból nem. Családi viszonyaimtól eltekintve irodalomból már csak lassú elkészülése és sajátos jellege miatt sem élhetnék: azonfelül egészségi állapotom s jellemem is akadályoz abban, hogy egy legjobb esetben is bizonytalan életre adjam magam. Ezért lettem egy társadalombiztosító hivatalnok. Nos, ez a két hivatás sosem tűrheti el egymást és sosem tehet közös boldogságot lehetővé. A legkisebb boldogság (szerencse?) az egyikben, a legnagyobb boldogtalanság a másikban. Ha egy este valami jót írtam, másnap a hivatalban emésztődöm s nem tudok végbeinni semmit. Ez a huzavona mindig kínosabb lesz. Az irodában külsőleg megfelelek kötelességeimnek, benső kötelességeimnek azonban nem, s minden teljesítetlenül maradt benső kötelesség szerencsétlenség (boldogtalanság) lesz, melyet többé nem távolíthatok el magamból.” Azt mondja róluk: „két soha ki nem egyenlíthető törekvés”.

Nagyon jellemző — az egész emberre nagyon jellemző! —, amit egy 1911. október 2-i jegyzete beszél el (Tagebuch 77). Diktál az irodában: a levél végének lendületesnek kellene lennie: benne azonban egyszerre „rövidzárlat” támad. A gépírónő nyugtalankodik, rájuk irányul a figyelem: s Kafka kínosan keresi a mentőötletet, mely annál nagyobb értékűnek tűnik, mert nyugalomba zökkenti a gépírónőt is és természetesen annál nehezebb megtalálni, minél értékesebb. Végre rátalál a megfelelő szóra és a megfelelő mondatra, de egy ideig még a szájában tartja bizonyos undorral és szégyenérzéssel, mintha nyers, testéből kinyesett hús volna: akkora fáradságába került. Végre kimondja, de ott marad benne a riasztó érzés, *grosses Schrecken*, rémület, „hogy minden kész bennem a költői munkára s ez a munka mennyei föloldódás és valódi élővé válás volna számomra, miközben itt az irodában egy ilyen nyomorúságos akta miatt egy ilyen boldogságra képes tetet egy darab húsától meg kell fosztanom”. Ez a szenvedélyes hangú panasz nemcsak arra vet világot, milyen kiélezetten érezte a hivatal szenvedéseit Kafka — majdnem mazochista módon, a Klossowski-említette autodestrukciós ösztön keserű gyönyörével —, hanem megérteti a *Schloss*-beli iskolaszolgásgát, annak „hätterét” is.

1953. november 14.

Tegnap megtartottam Kafkáról az előadást: az az érzésem, hogy sikerült. Lejegyzem itt röviden a vázlatát, mert a tanulmányhoz, amit majd egyszer Kafkáról írok, jól fölhasználhatom. Először is úgy mutattam meg, mint olyan hontalan s honát kereső lelket, aki már kiszakadt a hagyományos vallási, társadalmi és családi közösségből (lásd az apjához írt levelet), tele lelki szomjúsággal, de megoldásig nem jut, ennyiben tipikus megtestesítője a tizenkilencedik század legvége, huszadik eleje szellemiségének, s ennek a metafizikai keresésnek a tükré, vallomása a *Das Schloss*. Ezt a beállítást helyesnek s jónak érzem: az a fontos, hogy meggyőzően ábrázoljam majd az író „hontalanságát”, főképp a *Tagebücher* fölhasználásával, és kellően megrajzoljam egyéniségét is: nehogy egy elmélet illusztrációjának hasson.

1953. november 14.

Ahhoz, amit délben a Nárcciszban jegyeztem Kafkáról, hogy tudniillik „tele lelki szomjúsággal” (s ezt az idézetet már tegnap délután is kerestem, de tévesen a *Tagebücher*-ben, holott az apához, 1919-ben írt hosszú levelében szerepel — Klossowski, 42): „Ameddig emlékeim visszanyúlhatnak, mindig oly mélyeséges gonddal igyekeztem szellemi létezésemet hangsúlyozni, hogy minden egyéb közömbös volt számomra.” Igaz — mondja —, hogy a zsidó fiúk sokszor furcsák, de annak a hideg, alig leplezett, rendíthetetlen, olykor a nevetségességig menő, önmagával bestiálisan elégedett közönynek, amelyet magában észlelt, sehol sem látta párját, s hozzáteszi — ami megint igen mélyre világító vallomás: „Ez a közöny volt az egyetlen védelem a szorongás kimerültsége és a büntudat ellen” (43). S most következtek aztán, ebben az összefüggésben a vádak az apa címére: előtte a zsidóságban sem talált üdvösséget, holott ott meg lett volna az üdvösség lehetősége, de az apa üres formalizmusa inkább elriasztotta, és így tovább.

Az apjához való viszonyra egyébként jellemző világot vet a levélnek egy mondata: „Mindig terhelő, kedvezőtlen előítéletet táplálsz az én bármifajta foglalatosságom iránt.”

1953. november 20.

Tegnap a *Tagebücher* olvasásával töltöttem a délutánt. Állandóan erősödő benyomások arról, amit magamban — jobb híján — egyelőre Kafka pszichikai nyomorúságának nevezek. Ide tartozik az a rettenetes, torzító és bénító világos látás, mellyel önmagát szemléli. Mintha nagyerejű reflektorokat irányítana önmagára, kegyetlen, szinte mazochista luciditással, s ebben a metszően erős fényben a vonások annyira kirajzolódnak, hogy éppen kirajzoltóságuk folytán eltorzulnak a fölcsigázott, nem emberi világosságban: ő aztán, saját maga nézője, rámered erre a — (tragikus, mert önmagával azonos) — torzképre, s a látvány *de facto* megbénítja, legyőzhetetlen gátlást jelent számára. Az abszurdnak, a saját abszurditásának élménye ez, melyen át a világ, a létezés abszurditása tárul elé: a valóságnak az a kínosan pontos rögzítése, amely éppen kínos pontosságában leplezi le a valóság képtelenségét, *en allant à l'extrême dans le sens du réalisme* [elmenve a végsőig, ami a realizmust illeti] — ahogy Daniel-Rops mondja. (Ou passent des anges, 156.) Mi hiányzik belőle? Mi oldhatná föl a képtelenség élményének ezt a bénító erejét? (Lásd K. „képtelenségét” a *Schloss*-ban.) Az irgalom, ha Kafkában volna egy kis irgalom, részvét, szánalom, egy kis keresztény szeretet önmaga iránt. De nincs: ennek a világnak ez lehetne a jellegje: „Nincs irgalom.” Daniel-Rops hivatkozik Kafka Átváltozás című elbeszélésére: a hős szörnnyeteg rovarrá változik, de megőrzi ugyanakkor teljes emberi luciditását. „Olyan emberről van szó, aki egész életén át automatikus tevékenységet végez, szigorúan a materiális síkra korlátozódva, kétségbeejtően üres minden szellemiségtől.” Nos, Kafka *en allant à l'extrême dans le sens du réalisme* eljut a rovarig: a végletesen éles világosságban létrejön a metamorfózis. De volna a metamorfózisnak egy másik, keresztény lehetősége is: amikor nyomorúsága mélyén az ember találkozik a megváltó isteni irgalommal, aki eljött érte, lehajolt hozzá, nyomorúsága testvére lett, hogy isteni testvérévé emelje, magasztosítsa. De Kafka ezt a lehetőséget, ezt a metamorfózist nem ismerte. Csak az istenkeresés misztériumáig jutott el, a megváltásig nem.

De hadd térjek rá végre a *Tagebücher* ama följegyzésére, mely gondolataim kiindulópontja volt, s a hasonló közt talán a legjobbban illusztrálja azt a bizonyos bénító és torzító önszemléletet (s csak zárójelben: jellegzetesen entellektüel zsidó gátlásosságot). 1911. november 7-én kelt a jegyzet (*Tagebücher* 147—148): a zsidó színészek a kávéházban elutazásukról tárgyainak. Kafka szemközt ül Tschissiknéval, akibe szerelmes. „Szívesen kitüntettem volna magamat, önmagában véve nem is volt nehéz, csak néhány vonatcsatlakozást kellett volna ismernem, a pályaudvarokat megkülönböztetnem, a Nürnberg vagy Brünn közötti választást előhoznom s főképp Pizest túlkiabálnom... De ahelyett, hogy

kitüntem volna, összeroskadva ültem széken, Pizsról Lövyre pillantgattam, s ezen az úton csak hébe-hóba találkoztam Frau Tschissik szemével, de ha egy szempillantással felelt nekem... félrenéztem... Arcával szemközt túlságosan komoly voltam, s ettől a komolyságtól egészen fáradt; ha valamin egyáltalán nevetni akartam, vállán át a kövér nőre nézhettem, aki a Bar Kochba című darabban a helytartónét játszotta. De voltaképpen nem nézhettem rá komolyan, az azt jelentette volna, hogy szeretem... s ez valóban hallatlan lett volna. Én, egy fiatalember, akit általában tizennyolc évesnek tartanak, kinyilvánítja a Savoy kávéház esti vendégei előtt, a körülálló pincérek körében, a színészek asztaltársasága előtt egy harmincéves nőnek, akit jóformán csinosnak sem tart senki, akinek egy tíz s egy nyolcesztendő gyermeke van, aki mellett ott ül a férje, aki a tisztesség és takarékoság mintaképe: kinyilvánítja e nőnek szerelmét, amelybe egészen belevesztett... Ilyen nála ez a szerelem, melybe *ganz verfallen ist* [teljesen belevesztett], miközben szemközt ül a nővel, akit szeret, rá sem mer nagy tud nézni, kerüli a tekintetét; mert ugyanakkor ott ül s *kívülről* nézi magát, a helyzetet, önmaga s a helyzet képtelenségének ebben a fölfokozott reflektorfényében, mely megbénítja, s eleve lehetetlenné tesz számára minden spontán gesztust.

NÉMETH G. BÉLA

Az esszéművészet komoly szavú mestere

1. A literátus világnak is megvannak a maga hiedelmei. Közülük nem utolsó az, amely szerint az esszéírás a tollforgatás egyik legkönnyebb, legegyszerűbb művelete. Elmésség, szereplék, ötlet, bizonyos olvasottság és íráskészség elég hozzá. Nyilván azért kaphatott lábra ez a valósággal homlokegyenest ellenkező nézet, mert ennek a műfajnak nincsenek kánonba foglalt, nemzedékről nemzedékre örökölt, iskolásan számon kérhető szabályai. Így aztán egyre több írásukat jelölték rangvágyó szerzők s törekvéseiket ajnározó híveik ezzel az elegánsnak ítélt nevezettel, kivált nálunk s a mi századunkban. Ha azonban egy-egy irodalomban — például a magyarban — föl kívánjuk sorolni e műfaj klasszikusait, rögtön világossá lesz, hogy nagy vagy akár csak számottevő auktorainak száma jóval kisebb, mint legtöbb műfajtársáé.

Esszét írni, jó, klasszikus rangú esszét asztalra tenni rendkívül nehéz.

Nemcsak azért s nem elsősorban azért, mert nincsenek jól kitaposott sémái, könnyen követhető sablonjai, hanem csak egymástól mindig különböző, jeles egyedi példái, melyek általános típusokba is csak némi erőszakkal foglalhatók, bár bizonyos közös föltételeket valamennyien sugallnak. Hanem azért nehéz ilyet létrehozni, mert e sugalmak alighanem éppen legfontosabbika az, hogy „az istenáldotta íráskészség” nagyon erős gondolati felkészültség és igen alapos szellemi tájékozottság, világosan tisztázott szemléleti magatartás és értékvalasztó ítélet nélkül magában vajmi keveset ér. E felkészültség, e tájékozottság, e magatartás, ez ítélet jegyében tekinthetjük a kitűnő íráskészségű Rónay Györgyöt a műfaj egyik hazai klasszikusának, századunk közepén.

A szezondivatok kedvelőinek sorában, úgy lehet, meglepőnek tetszhet ez a vélekedés. Mert úgy áll némileg a dolog itt is, mint a versmagyarázás lelkesült és buzgó, bőszavú és patetikus művelőinek körében. Góngora és Hugo, Rimbaud és Blake, Ady és Brecht költői